

कवींचे शर्मंतलो प्रेमशुशुंगगाधर

शु. म. तडकोडकार

श्री य! 'महाभारत'कालीन ग्रंथांतल्यानूय ताच्या अस्तित्वाची जाणविकाय जाता. भारताचे अस्तंत दर्यादेगेर आशिल्ल्या परशुरामनिर्मित (सप्त) कोंकणांतले सुस्थीत भुंयेर पातळिल्लो रम्य-रमणीय माणकुलो प्रदेश म्हळ्यार गोंय! संस्कृतीक नदरेन ताका 'गोमन्तक' ह्या नांवानूय वळखतात. गोंयांतलें मनोरम सैम, त्या प्रदेशांत अनादी काळा सावन राबितो करून राविल्ली तशीच कोणाच्याय अदद्यांत वा मध्यांत नाशिल्ली भावभोळी समश्टी आनी सौंदर्यभावनांक काळजाचें दार उकतें करून दिवपी रसिकांची मांदियाळी गोंयचें नांव उजळ करतात.

भावीक सभावाच्या गोंयानूच तत्त्वज्ञानी योगी संतकवी सोहिरोबानाथ आंबिये आनी कृष्णभट बांदकार हांचे वरवीं संवसाराक संतकवींचें दायज दिलें. गोंयच्या बक्षीबहादूर जिवबादाद केरकारां सारक्या वीर-नायकान मराठणांतल्या पेशव्यांक आनी ग्वाल्हेरच्या महादजी शिंद्यांक मजत केली. संवसारांतले म्हान दार्शनीक धर्मानन्द दामोदर कोसंबी आनी तांचे पूत गणितज्ज्ञ दामोदर धर्मानन्द कोसंबी हे गोंयचेच. गोंयानूच संवसाराक गोकुळाबाय तळावलीकार, गोदावरीबाय विष्णू नायक, सीताबाय कुंडयकार, रुक्मिणीबाय उपाख्य सौसुबाय केंकरे, हिराबाय किर्तने अश्या अस्तुत्यां वरवीं संपन्न कवयित्रींचें दर्शन घडयलें. पुराय भारतवर्शाक वंद्य जाल्ले डॉ. भाऊ दाजी लाड-पासेंकार, सर रामकृष्ण गोपाळ भाण्डारकार, पद्मविभूषण अनिल पुरुषोत्तम काकोडकार, रघुनाथ माशेलकार हांचे सारके वैद्य-विद्वान-विज्ञानीक गोंयानूच दिले. 'स्टेट बँक ऑफ इंडिया' नांवाचे राष्ट्रीय पावंड्या वेले पतपेढयेच्या अध्यक्षपदा मेरेन पदोन्नीती संपादन करपी बुद्धिमान अर्थतज्ज्ञ पी. जी. काकोडकारूय गोंयचेच. ह्याच गोंयान संवसाराक 'सर्वसंग्रह'कार डुकलेबंधू, ऋषितुल्य संशोधक अनंत काकबा प्रियोळकार, वि. बा. प्रभुदेसाय आनी सुरेश आमोणकार हांच्या रुपान चिकित्सक संशोधक-संपादक दिले. पुंडलीक नारायण नायकांच्या रुपान भारतीय साहित्यविश्वांत गौरव जोडपाची तांक आशिल्लो चतुरस्र लेखनगुणांचो साहित्यीक दिलो. हीं कांय नांवां देखी घेवपा पासत आसलीं तरी आनीक कितलींशींच नांवां हे वळेरेंक समृद्ध करपी आसात.

बाळकृष्ण भगवंत बोरकार उपाख्य बाकीबाब बोरकारांक हें दायज मेळ्ळें. बाकीबाब नांवाच्या व्यक्तिमत्वांत वयर नोंदयिल्ल्या चडश्या व्यक्तिमत्वांचें पडबिंब दिसूं येता.

बाकीबाबांनी संतकवींच्या बरपांचो अभ्यास केल्लो. देखुनूच ते म्हणटाले, "तुकाराम महाराजांचो निस्पृह बाणो, एकनाथ महाराजांची निर्वैरता आनी ज्ञानोबारायांचो योगानुभव तशेंच अद्वैतदर्शन हांचो त्रिवेणी-संगम सोहिरोबांच्या चरित्रांत जाल्लो आसा."

गोंयांत संस्कृताचें संपन्न दायज आशिल्लेंच. ताचे वांगडा पंदराव्या-सोळाव्या शेंकड्यां सावनच्या काळांतलें देवशरण भक्तिकाव्य आनी तातूंतल्यान उप्राशिल्ली काव्यभक्ती हांच्या स्वरुपाचो परिणाम गोंयचे समश्टीचेर जाल्लो. काव्याचो अभ्यास करतल्यांक आनी कवींक *ज्ञानेश्वरी* चें काव्यशिल्प उर्बा दितालें. शेकीं पुर्तुगालांतल्या १९१० तल्या नव्या वातावरणाचें वारें गोंयांतूय व्हांवूंक लागिल्लें, पूण तरी अध्यात्मीक काव्याचो प्रभाव तसो उणो जावंक नाशिल्लो. गोंयांतल्या भावीक व भावूक समाजाचेर संतकवी बांदकारांच्या अध्यात्मीक काव्याचो प्रभाव आशिल्लो. हे तरेच्या गोंयांतल्या भक्तिपर वातावरणांत बाकीबाबांचो जल्म जालो.

तांचेर जाल्ल्या ह्या दायजाच्या संस्कारा संबंदान बाकीबाब म्हणटात, "इकरा वर्साचो आसतना *ज्ञानेश्वरी* म्हज्या हातांत आयली... आनी आजूनय हांव ती वाचतां. हें (म्हज्या कर्तुत्वाचें) वैभव

एकदुवयान टोवन हांगा
आराचें जिणे देखचेलें
आपल्या पायान उमथून माप
फाराचें पेणें मोखचेलें

ते माउलीचें." खोलायेन चिंतन करपी समिक्षक आशा मण्णुतकार ह्या संदर्भांत म्हणटात, "बाकीबाबांची कविता भक्ती आनी सात्विकता अश्या भावाविश्कारांचीं शिल्पां घेवन प्रगट जाली. बाकीबाब ज्ञानेश्वरांचें रीण मानून घेतात."

बाकीबाबांची प्रेमकविता तत्कालीन गोंयांतले लोकमान्यताये आड नाशिल्ली. तांणी अभिजात स्वरुपाचे प्रेमकवितेचो आविश्कार करून रसिकांक लुब्ध केल्ले. द्राक्ष आनी रुद्राक्ष हांचो सुमेळ तांचे कवितेंत दिसून येता, देखून तांकां समर्थ रामदासांच्या 'आनंदवनभुवनांत आंकुरिल्लो मदमस्त प्रेमकवी' म्हणूं येता. भक्तीचो स्थायीभाव प्रणयूच आशिल्ल्यान शृंगारसाचोच हो अप्रूप आविश्कार अशें म्हणूं येता.

बाकीबाबांची मायभास कोंकणीच. म्हणटकच तांच्या बरपांत कोंकणीतलीं उतरां आयल्लीं जाल्यार तातूंत अजाप कसलें? बाकीबाबांनी संस्कृत, बंगाली भासांचें अध्ययन केल्लें. तांणी ब्राझिलांतल्या कवींचेय बरप वाचिल्लें. तांकां उर्दूय बरी येताली. तेदेवेळार सुबुद्द आनी सुसंस्कृत गोंयकारांक पुर्तुगेज भास बेस बरे तरेन उलोवंक आनी बरोवंक येय. बाकीबाबांकूय ती येताली. ज्या अभ्यासकाक पुर्तुगेज वा फ्रँच भासांतल्या बरपाचो बेस बरो परिचय आसा ताका बाकीबाबांचे खंयचे कवितेचो स्रोत खंयचे भाशेंत आसा हें सांगूंक येतूय बी. बाकीबाबांच्या काव्यांतलें बळगें तांच्या वेंचीक उतरांनी तशेंच लयेंत आनी नादांत आसा. भुरगीं भिंगां, रंगीत पांखां, फातर एकठांय करतांत, तसोच हांव विंगड विंगड भासांतलीं चित्ताकर्शक उतरांची संपदा एकठांय करतालो, अशें बाकीबाबांनी म्हळां. तांणी तांच्या काव्यांत त्या उतरांची मांडणी केली.

केन्द्रवर्ती मराठी वर्तुळांतली प्रेमकविता (कांय सन्मान्य आडवाद सोडत जाल्यार) कृतक स्वरुपाची आसताली. आपणालो मोग उकतावन दाखोवपाक मध्यमवर्गीय समश्टींत फावो तशें मुक्त वातावरण नाशिल्लें. घरकान्नी वांगडा भौशीक कार्यावळीक केन्ना भायर सरपी न्हय असलो मराठणांतलो कवी काव्यांतल्यान मोगाविश्कार करतालो. कालांतरान अस्तंती साहित्याचें वाचन केल्ल्यान हो कवी 'प्रेमभावना' उकतावंक शिकलो; परंत तेन्नाय तो तिका 'ताई' आनी ती ताका 'भाई' अशें म्हणून पाचारी. गोंयांतल्या बरोवप्यांक मुक्त कंठान काळजांतले उत्फर्के उकतावन सांगपी, नाका आशिल्ले लजेक कुशीक काडपी अस्तंती संस्कृताये विशींची जाण आशिल्ली.

विसाव्या शेंकड्याच्या आरंभाक उदारमतवादी आन्तोनियो जुजे द आल्मैद नांवाच्या पुर्तुगालाच्या प्रधानमंत्र्याच्या ध्येयधोरणाक लागून हिन्दू, क्रिस्तांव आनी मुसलमान हांचे मजगतीं सौहार्दाचें नातें वाडूंक लागिल्लें. देखून जगपांत अस्तंती साहित्याक, संगिताक आनी हेर कलांक चंवर येवंक लागिल्लो. एकाद्री अस्तुरी आनी एकाद्रो दादलो हांचें मेळप निखटी कल्पितांतली घडणूक उरूंक नाशिल्ली. अत्यंत अभिजात स्वरुपाच्या मोगाचो आविश्कार बाकीबाबांचे कवितेंत दिसता तो हेच अस्तंती संस्कृतायेचो भाग म्हूण. देखून तांचे कवितेंतल्या प्रियकरांचेर चोरून मोग करपाची पाळी केन्नाच येवंक ना. तांच्या ल्हानपणांत बारदेस म्हालांतल्या पर्वरींतल्या एका विद्यालयांत आठवे यत्तेंत शिकपी तांच्या वर्गांतलें मार्गारिद नांवाचें भुरगें, ध्यानीं-मनीं

नासतना, अचकीत तांचो उमो घेता. हो उमो सान पिरायेच्या बाकीक दिव्य प्रीतीभावनेचो साक्षात्कार घडयता. कालांतरान बाकीबाब ह्या अणभवाचेर आदारिल्लो काव्यचरण बरोवन वतात —

असा कसा मी तरुण निरंतर सांगू कैसे तुला
सहज अचानक झाकुन डोळे तिने चुंबिले मला

बाकीबाबान ते पिरायेर प्रसंगपरत्वेन अभंग म्हणिल्ले आसतीत, बरयिल्लेय आसतीत; परंत प्रेमानुभवान ते जशे उत्फुल्ल जाताले तशे ते हेर अणभवांच्या आविश्कारा वेळार जाताले अशें म्हणप कुस्तार. घडये, तांणी 'हांव अभंगांची रचना करचो ना', ह्या आजयेक दिल्ल्या उतरान, कालांतरान, उपाट खोस भोगली आसतय बी. 'कांचनसंध्ये' त 'स्मशान असावे दोन हाकांवर' अशें म्हणटा आसतना तांकां खऱ्यांनीच 'कृतान्तकटकामलध्वजजरा' दिसताली काय?

आपूण धारवाडाक वचनाफुडें गोंयांतल्या सैमा पासत झुंरूंक लागलो, अशें बाकीबाबांनी एके सुवातेर म्हळां. तें तरनाट्याक सोबडशें

काळखांत जशी वूड,
तशीच मनीस वूड
सोंपतासर पेद्रू
अशिल्ले वाट तुद्रू

सैम म्हळ्यार तांचे भितर लिपिल्ले प्रीतीची हुरहूर आसूं येता, हे विशीं म्हाका इल्लोय दुबाव दिसना. थंयसरल्या राबित्यांत तांकां 'चिमणे जगत्' ही कविता आयली:

ती पूर्वीची प्रीत पळाली विजोड तो संसार
बालपणीचे सौख्य निमाले आनंदाचे सार (२९.७.१९२८)

ही तांकां खंत भोगताली. तांणी गोंया सावन मुंबय वतना केल्ल्या जलप्रवासांत पसून 'माझी आगबोट' ही कविता बरयली. तातूंत:

माझी आगबोट चालली दरियात ग, दरियात ग
मन धावत तरि तव, हृदयात ग (१.१२.१९२९)

अशी मनस्थिती उकती जाल्या. ही तना-मनांत लिपून आशिल्ले प्रेयसी पसून पयस वचपी मनशाची मनस्थिती. घडये ती एकाद्रे अतृप्त प्रीतीची गाथाय आसूं येता. आनंदमयी काव्याविश्कार करतल्याक असफळ प्रीतीची शोककथा बरोवंक येत व्हय? 'वीस वर्षांनंतर' हे कवितेंत बाकीबाब स्पश्टपणान सांगतात —

वीस वर्षांमगची जीं वाहिलीं गीते तुला मी
वाजलीं वीणारवीं तीं गाथिल्यावांचून रात्री

बाकीबाबांनी भ्रम निर्माण करपी सौंदर्या कडेन आकर्शांत जावपाची आनी त्याच मस्तिष्कांत सौंदर्यासक्त रावपाची पिराय सहजपणान हुंपली.

बाकीबाबांक आपणें बेगीन लम जावचें अशें दिसनाशिल्लें. तांचें कारण बेबंध जीण जगपाची तांका ओड लागिल्ली अशें मात म्हणूं

नज५. तांकां जाता तितलें अध्ययन करपाचें आशिल्लें. ती इत्सा अपूर्ण रावली म्हणपाची खंत तांकां सतत भोगची पडली. कालांतरान आपण जावन, हेरांचें चेपण नासतनाय, तांणी घरांतलो व्हडलो पूत ह्या नात्यान लम्नाचें बंधन मानून घेतलें. अशे परिस्थितींत बाकीबाबांनी तांचे घरकानीचे आंगकांतींत टुंगोच्चर जावपी खानदानी तेजस्वितेचेर आनी तिचे चालींतले निर्भयतेचेर अतोनात मृदुमधूर करुणाभाव आशिल्ली प्रीती केली, हें वास्तव्य मतींत घेवंक जाय. घरकानीक दोळ्यां मुखार दवरून तांकां जितल्यो कविता बरोवंक आयल्यो तितल्यो हेर मराठी कवींक बरोवंक जमल्यो व्हय, अशें गृहीतक मांडून एका संशोधनपर लेखाची मांडणी करपाक संद आसा.

संयत उतरांनी आंगापांगाचें वर्णन करपा पासत प्रतिभाशक्तीक बाकीबाबां भायर कोण मेळटलो आशिल्लो?

एके अस्तुरेचे फाटीक लालसा न बाळगुपी दोळे तेळटात तेन्ना अभिजात उतरांतली कविता साकार जाता:

आज आसा, फाल्यां जा,
असलें हांगचें जिवीत
सगलें क्षर म्हणून म्हजें,
अक्षरांत कवीत

पाठमोरी मूर्ति तूझी पाहिली मी कौतुकें
वाटलें त्वकृन्तली गे गुन्तली सारी सुखें
भार त्यांचा गाढ काळा मेघ आषाढांतला
का फुलांच्या मार्दवे मानेवरी भारावला?

...भाग मानेचा खुला हा गे बिजेचा चन्द्रमा
अम्बराच्या नीलिम्याला गे उणी स्वर्गोपमा
कान्तिपानें धुन्द झालें गर्द हें नीलाम्बर
पोत - छे! स्वर्जान्हवीचा झोत हा पाठीवर

पाठमोरी तूं बिजेची रात्र, लावण्यें रमा
हासुनि पाही वळोनी, होऊ दे ना पौर्णिमा
(पाठमोरी पौर्णिमा, २.३.१९४१)

तांचे एके कवितेंत मानिनीच्या दोळ्यांचो तोरो दाखोवपी वर्णन साक्षात जाता. तर दुसरेंत तिची करुण मनस्थिती:

डोळे तुझे बदामी देती मला सलामी
त्यानेच हा असा मी झालों गडे निकामी
लागे न चित्त धामीं लागे न चित्त कामीं
मोठे लबाड लुच्चे डोळे तुझे बदामी
(डोळे तुझे बदामी, २९.९.१९४७)

आज तुझ्या नयनांत मानिनी! शरणांगति अनुताप
हास्यविनोदामध्ये तुझ्या अन् सलज्ज मूक विलाप
व्यथा परी मम आज मानिनी तिला न करवे दान
नव्या विलासामध्ये तिच्या गे जना तुझा अभिमान
(मानिनी, ३१.८.१९५०)

घरकानीचो उगडास येतकच, व्याकूळ जायनासतना, उत्फुल्ल जावन हो कवी ताचे आवयभाशेंत आंतरीकपणान बरयता:

त्या दिसा वडाकडेन गडद तिनसानां

मंद मंद वाजत आयलिनं तुजिनं गो पायजणां

बाकीबाबांच्या बरपांत उन्माद आसा. तो सभावीकपणान येता. देखूनच ते 'रसलंपट मी' (भिडली रात्र पहाटे, १६ मार्च, १९४५) अशें कसलीच आपालिपा करिनासतना सांगुनूय उडयतात. आदीं सावन तांचे कवितेंत रोगटपण वो किरेकिरेपण वो उपहास व्यक्त करपाची वृत्ती-प्रवृत्ती ना. मळमळत जगप तांकां केन्नाच मानवलें ना. प्रीती करप हो तांचो मनोधर्मूच आशिल्लो. देखून ते 'रातवेळीं वेणुनादे नाग येई मोहुनी' (१९३१) अशें म्हणत कविवर्य भा. रा. तांबे हांच्या प्रेमकवितांक शरण गेले (१९३२) तशेंच, काळजा थावन निती पसून मुक्त रावपाचें म्हत्व सांगपी रुपलावण्यलतिका दोना प्रोपेसिय कुरें आफोंसु इ फिर्नेरु ह्या प्राथमीक विद्यालयांतले एके विदुशी शिक्षिकेच्या सान्निध्यांत कांय काळ रावले (१९३३) आनी फुडारांत प्रगाढ प्रीतीगर्भ आशय आशिल्ल्यो कविता बरोवंक पावले. हे विदुशीक तांणी 'आई' म्हूण पाचारल्या.

शृंगार हो संवसारी जनांचे अनुभुतीचो विशय आशिल्ल्यान कवींनी ताचो विनियोग सावधपणान करूंक जाय अशें आनन्दवर्धनान ध्वन्यालोकांत सांगिल्लें. चड करून बाकीबाबांक तशी जाणविकाय आरंभा सावन आशिल्ली जावये.

पार्थिवतेच्या क्षितिजापुढतीं जाउनि ही राहिली

आणि मज माउलीच जाहली

(आणि मज माउलीच जाहली, ३०.६.१९३२)

प्रेरक अस्तुरेक माऊली म्हूण संबोधपी बाकीबाब एकमेवूच!

दोना प्रोपेसिय ज्या काळांत तांकां मेळ्ळी त्याच काळाचे लागीं लागीं स्फूर्तिदेवता जाल्ले आनी एके क्रिस्तांव सहाध्यायी विद्यार्थिनी कडेन तांचें लागींचें नातें निर्माण जाल्लें. फुडारांत पंचविसेक वर्सां उपरांत तिची भेट जाली. तेन्ना हे बाकीबाब चरण बरोवन गेले:

आणि स्ववीत उभार उरोजांच्या मधोमध

उभट नाजूक झिगाझिगणारा

कांचन क्रूस...

...होतीच तशीच आहेस अजून

व्हर्जिन मेरी, पण सुखदुःखांची तड ओलांडलेली

(कृतार्थ, ११.८.१९६४)

प्रितीत तृप्ती आनी अतृप्ती ह्या अणभवांचें अनन्यसाधारण स्थान आसता. अतृप्तीचें प्रगटीकरण जायत आसतना तर दोळ्यांत येवपी व्याकूळ दुकां अतृप्तीच्या अणभवांक तृप्तीची जाणविकाय दितात.

परलोकीही दुर्मिळ सजणा अंतरांगीची कळ

तू गुदमरविसी चुंबिता

कडकडुनी आलिंगिता

मग करिता, कुडिची घडी गोड ये जीवाला भोवळ

(गोड कळ, ११.५.१९३३)

ह्याच काळांत बाकीबाबांनी बरयलें:

अदृढ असल्या सुखद क्षणाला आलिस तूं अदये

न मागिता तूं मागितलें जे मीही देउं नये

आज राहिला एकच जरी मन गहिरा अंधार

सतेज त्यांचीं स्वप्ने मजला होती आधार

(६.११.१९३५)

बाकीबाबांनी शारीर प्रेम न्हयकारपाचो आनी 'हांव स्वर्गीय प्रिती करतां' अशें म्हणपाचो दावो करूंक ना. कुडीचें माध्यम घेतकच धुंद, रंगेल आनी हलकल्लोळांतल्यान साकार जावपी प्रितीचो विलक्षण सुंदर अणभव काव्यानुभवाक कार्रगाद, गाड करता. 'स्मृति', 'स्पर्श', 'जपानी रमलाची रात्र', 'श्यामा' ह्या तांच्या रचनांक लागून मराठी प्रेमकाव्याक अभिजातपण लाबलें, उत्तानपण न्हय. देख म्हूण मुखार दिल्ले कांय चरण घेवं येत:

रात होता शांत सारी, गाल गालां लाविले

भोगिलें ऐश्वर्य सारें स्पर्श संगीतांतले

(स्मृति, ९.१.१९४१)

तुझें विजेचें चांदपाखरूं दीपराग गात

रचीत होतें, शयनमहालीं निळीं चांदरात

रतिरत कुक्कुटसा कुंडीवर आरोहुनि माड

चोंच खुपसुनी फुलवित होता पंखांचें झाड

... करांतुनी तव खिदळत आले स्तनाकार पेले

जळता गंधक पाच उकळती यांहीं रंगलेले

अभीष्ट चिंतुनि आम्ही त्याचें भिडवियले कांठ

सुरेहुनी तूं गडे भाजिले ओठांनी ओठ

स्पर्शें तुझिया आणि पियानो थरारला सारा

मजसम त्याच्या कानशिलांच्या झणाणल्या तारा

(जपानी रमलाची रात्र, २९.११.१९४३)

द्रवलीं नयनें स्रवलीं हृदये / दो चन्द्रांच्या संगम उदये

दुणी पौर्णिमा, रसा न सीमा उसळ्यांवर उसळ्या

(स्पर्श, २७.१०.१९४५)

पिरायेचे पंचविशी मेरेन दादल्याचे मनोविकार लागीं लागीं निश्चित जाल्ले आसतात अशें मानल्यार बाकीबाबांच्या मनोधर्मान फुडारांतल्या जीवनावकाशांत काव्यलेखनाविष्कार कसो केलो हें ध्यानांत घेवं

येता. ते मधुरा भक्तीचे पुरस्कर्ते नाशिल्ले. तांणी कृष्ण-राधेच्या प्रणयाची झलक तांबेंकूय पयलेच भेटींत दाखयिल्ली:

ढकलिता तुशी । अधिक बिलगाशी

शिथिल तनू ही करिसी रे तू

(विरोधी भक्ती, २७.९.१९३२)

स्वर्ग नको सुरलोक नको मज लोभस हा इहलोक हवा

तृप्ति नको मज मुक्ति नको पण येथिल हर्ष नि शोक हवा

...इन्द्राचा मज भोग हवा अन् चन्द्राचा हद्रोग हवा

योग असो रतिभोग असो अतिजागृत त्यांत प्रयोग हवा

(२०.६.१९५१)

तूं आलीस पेलित अंगी वेल विजेची

अधरावर झेलीत अमृतकोर बिजेची

(श्यामा, ८.५.१९५२)

सुख म्हजें तरपाळ वता,

दुःख करता खंथ

तेव्हा म्हज्या कागदार फुलता,

ताळ्यांतली चवथ

ह्या काव्यरचनांतले शारीर प्रितीक लाबिल्लें हें रूप कृष्ण-राधा हांच्या मिलनांतल्यान संभोग-शुंगाराचो चरम स्तर-चित्रण घडोवपी संस्कृत कविराज जयदेवांच्या 'गीतगोविंद' परस वेगळें अशें म्हणूं नजस. धुंद वासना परिप्लुत अनुभुतीचो, वो शरीर श्रेष्ठत्वाचो हो गौरवूच! प्रिती-भावनेची अनुभुती हीय एके तरेन प्रितिती घेवप्याक आव्हानूच!

बाकीबाबांनी मोगाचे संवेदनेक वेदनेचो स्पर्श जातकच आयिल्ल्या अणभवाचेंय वर्णन केलां:

पारणे उगडास वेदनादायक जातात... मुरली खंय वाजता हें कळना. कृष्णाचें आगमन कित्याक जायना, हेंय कळना. राधा अगतीक जाता. दोळ्यांत दुकां आसतना पावसाच्योय एका फाटल्यान एक अश्यो दडको येतात. कृष्ण तर अजून लिपुनूच रावला. तो मेळूंक सोदिना काय? खोल अंतरंगांत निर्माण जाल्ल्या करूण स्वरांक लागून उतरांचे चरणूय करूण-स्वरूप जावपाचो खीण येता; पूण सैमांत तर चोंयवशींनी शुंगाराक ओतो आयिल्लो आसता. असहाय्य राधेचेर हें सगळें एकोडी रावन पळोवचेलो प्रसंग आयला. विप्रलंभ शुंगाराचें रूप धारण करपी प्रितीची ही अनुभुती, तरल पूण थरथर उकतावपी स्वरांत शब्दबद्ध करपांत बाकीबाब कुशळताय दाखयतात तेन्ना तांचे प्रतिभाशक्तीक नमस्कार करचोशें दिसता.

सरिवर सरी आल्या ग सचैल गोपी न्हाल्या ग

...वनांत गेला मोर भिजून गोपी खिळल्या पदीं थिजून

धुमतो पावा सांग कुटून? कृष्ण कसा उमटे न अजून?

वेली ऋतुमती झाल्या ग सरिंवर सरी आल्या ग

(सरिंवर सरी आल्या ग, २४.६.१९६०)

साक्षात् अभिनवगुप्तान म्हळां: 'स्त्रीति नामापि मधुरम्।' (अस्तुरी ही संज्ञाच कितली मधूर!). भरतमुनींनी म्हळां: 'सुखस्य हि स्त्रियो मूलम्।' (सगळ्या सुखाचें मूळ अस्तुरेंतूच!) विश्वनाथानूय अस्तुरी ही शृंगाररस निर्माण करपी नायिकाच अशें म्हळां! बाकीबाबांच्या काव्यांतली अस्तुरी तर साबार कार्यकलापांत निपुणूच:

तुझ्या दृष्टिपाने हृदयी उमलला फुलोरा

आसबाष्पबिंदू करिती त्यावरी विहारा

...नेत्रपल्लवी जीवाची काव्यरम्य भाषा

सुखे नेइ बाह्यशांगीची बंधने विनाशा

(नेत्रमीलन, ५.४.१९२९)

नादांत गुंगसी जें शब्दांत सांग बाले

आषाढच्या घनं कां त्व-नेत्र भारलेले?

होसी रसाद्र केवी झुकतेस द्राक्षवेली?

ओठांत वेदनेची मदिराही साठलेली!

(प्रणयमुग्धेस, १३.१२.१९३०)

भुवनीं, भवनीं, हृदय-उपवनीं / तरल, विरल तर पवनावरणीं

मृदुल मधुरतर स्वरलहरीनीं / अखंड करिं संचार

(करि सुंदरि स्वरशृंगार, १९३३)

अशें आसुनूय बाकीबाबांनी स्त्री-शरीर ही उपभोग्य वस्तू अशें मानूंक ना. भोग-उपभोग ह्या अणभवां पलतडींच्या हृदयगारांत वेगळोच उजळ प्रदेश आसता. ताचे पासत प्रितीक गाराणें घालचें पडटा:

भुले जो केवळ देहसुखा

स्पर्शें का तो शकेल उजळू हृदयांतील अलका?

(हरिच्या स्मरभुवनी, ०४.११.१९४१)

याच डहाळीखालती झाले उन्हाचे चांदणे

आणि छायेने प्रकाशा तिडे घातले उखाणे

'रती असून मी सती' बोले हेलावत फांदी

माझ्या शुकाच्या मुखात नवी ओलावते नांदी

(कामद्रुमाची डहाळी, १३.९.१९५७)

सर सोन्याची होऊन आलिस । गाढ कालची झाली ओढ

आज लाभल्यामुळें हृदय तव । विष हि कालचें झाले गोड

(हृदयच जेव्हा होते कोकिळ, २४.९.१९५७)

प्रितीचो वर जाका लाबता, ताका तातूंत हुलपुपाचो स्रापूय लाबिल्लो आसता, हें कितलें खरें! प्रितीचो सहवास कोणाकूय कसो लाबतलो? दाहक खिणांक भंया विरयत भिडूंक सोदता ताकाच प्रितीच्या जळपांतलें अवर्णनीय सुख समजता. पिरायेचे पन्नाशींत पावतकच बाकीबाबांक निरामयतेचो अणभव येता:

जळण्यांतहि सुख आहे ज्वालातून फुलण्याचें

ढळण्यांतहि गुज आहे अंतिम हित कळण्याचें

स्रवण्याचा वर भेटे जळणाऱ्या अधराला

हृदयींचा हर भेटे ढळलेल्या पदराला

पडणाऱ्या गति लाभे अपुल्यांतच चढण्याची

कढणाऱ्या युति लाभे रतिवाचुन बुडण्याची

जळतों मी, ढळसी तूं आव्हानित मरणाला

अमराचा अळिता सखि अपुल्या पण चरणाला

(१४.१०.१९६०)

आपणाचेर कालमाना प्रमाण ज्ञानेश्वर, सोहिरोबा, महात्मा गांधी, भा. रा. तांबे, आचार्य रामचन्द्र शंकर नायक, यशवंतराव सरदेसाय, बालकवी, रवीन्द्रनाथ ठाकूर, काकासाहेब कालेलकर हांचो ठसठशीत प्रभाव पडत रावलो अशें बाकीबाब म्हणटाले. म्हणटकच द्राक्ष आनी रुद्राक्ष अश्या दोनूय संवेदनांच्या मार्गार बाकीबाबांनी एकसमयावच्छेदे करून काव्यलेखनाचो प्रवास केलो, अशें म्हणूंक जाता. हो तांचे प्रतिभेचो विलक्षण कार्यकलाप म्हळ्यार बरें. बाकीबाबांचे जिणेंतलो वृद्धत्वा मेरेनचो प्रवास करून उदेल्ली ती सांज म्हळ्यार भांगराळ सौंदर्यान बहरिल्ली 'कांचनसंध्या' अशेंच म्हणनशें दिसता. असो पथीकं निखटो एकमेवाद्वितीयूच.

हें अशें कशें?

ह्या प्रस्नाची जाप सोदपाची आसत जाल्यार दोन गजाली मतींत घेवच्यो पडटल्यो. पयली गजाल जिणेंतली सोबीतकाय भावतल्लीन करपी कवितेच्या रचनाबंधांत आसा. असलो रचनाबंध म्हळ्यार श्रोत्यां कडसून ताळयो घेवप न्हय वो निखटयो उतरांच्यो कायलोळ्यो न्हय. निखटे प्रितीचें उन्मादक प्रकटीकरण करपांत वो उस्वास सोडपाचो येत केल्ल्यान कविता रसरसून प्रगट जायना, हें सत बाकीबाबांक होलमल्लें. दुसरी गजाल म्हळ्यार, बाकीबाबांनी आदर्शाचीय भक्ती केल्ली. भक्ती ही एके तरेची प्रितीच:

मध्यरात्री नभसुमटाखाली । शांतिशिरी तम चवऱ्या ढाळी

त्यक्त, बहिष्कृत मी त्या काळी । एकांती डोळे भरती

तेथे कर माझे जुळती । ज्या प्रबला निज भावबलाने

करिती सद्ने हरिहरभुवने । देव-पतींना वाहुनि सुमने

पाजुनि केशव वाढविति । तेथे कर माझे जुळती

प्रेमकविता बरोवनूय आपणाक रोमांचीत जावपाचो अणभव येना अशें एकाद्र्या कवीक दिसतलें आनी ताच्या काळजांत विषादाची निर्मणी जातली तेन्ना ताका बाकीबाबांचो उगडास येतलो. तो बाकीबाबांची ही कविता गावंक लागतलो:

निजता गात्रे, निजता वृत्ती । कोण तरळते स्वप्नांवरती

अमर कवींच्या कवनांवरती । नाचुनि लावी कोण पिसे?

जेव्हा माझ्या स्मृती उजळती । पुढची विश्वे नयनां दिसती

संकटकाली अति एकांती । हृदयस्पंदनी कोण ठसे?

(वास्तव्य, १९३२, महाराष्ट्र साहित्य संमेलन, कोल्हापूर हांगा सादर केल्ली कविता)

